

De frontlijnen van de toekomst

Rik Coolsaet

Boekbespreking

Samuel P. Huntington, *Botsende beschavingen. Cultuur en conflict in de 21ste eeuw*. Antwerpen, Icarus, 1997, 412 blz.

Hoe zal de wereld er morgen uit zien ? De Koude Oorlog tussen Oost en West is, hopelijk voorgoed, voorbij, maar daarmee ook de stabiliteit, de voorspelbaarheid en de discipline die ermee gepaard gingen. Vandaag ziet die wereld er dan ook op het eerste gezicht chaotisch en contradictorisch uit: uiteenvallende staten en burgeroorlogen in Afrika, maar pogingen tot nauwere integratie in Europa; aanhoudende werkloosheid in West-Europa en een financieel-economische chaos bij de Aziatische Tijgers maar een aanhoudende economische *boom* in de Verenigde Staten en aanhoudend hoge groeicijfers in China; maffioso-praktijken in Rusland, maar een goede verstandhouding tussen Washington en Moskou; uitzichtloze gesprekken tussen Palestijnen en Israëli's, maar een vrij stabiele evolutie in het post-apartheid Zuid-Afrika; steeds lagere bewapeningsuitgaven in het Westen, maar een wapenwedloop in Azië; groeiende integratie van kapitaalmarkten en communicatie die de wereld tot een *global village* inkrimpt, maar een politieke besluitvorming die niet volgt, zodat de mondialisering ons lijkt uit te leveren aan de *goodwill* van een onzichtbare hand.

Samuel Huntington, hoogleraar in Harvard en *éminence grise* onder de Amerikaanse politieke wetenschappers, probeert orde in de chaos te brengen. Uit deze chaotische voorstelling van de wereld probeert hij de krachten te puren die deze wereld vandaag aan het kneden zijn. Midden 1993 publiceerde Huntington in het vakblad *Foreign Affairs* een bijdrage over hoe hij de wereld van morgen zag. Dat werd nadien een boek, dat nu in Nederlandse vertaling voorligt. Zijn artikel lokte, aldus de auteur zelf, in drie jaar tijd meer commentaren uit dan enig ander artikel dat de voorbije halve eeuw in het blad was gepubliceerd. Met zijn boek lijkt het dezelfde weg uit te gaan en de Amerikaanse en Duitse edities zijn goed voor tienduizenden exemplaren.

Wat maakt Huntington tot een succesauteur ? Wellicht zijn eenvoud. Ondanks de uitvoerige bewijsvoering berust zijn stelling uiteindelijk op een eenvoudig uitgangspunt. Ooit waren oorlogen en conflicten het gevolg van onenigheid tussen prinsen. Later waren het de naties die met elkaar op de vuist gingen. Na de tweede wereldoorlog werden ideologieën de drijvende kracht achter de onenigheid in de wereld. Na de Koude Oorlog is het nu de beurt aan 'beschavingen' om de mondiale politiek te ordenen.

De Amerikaanse journalist Robert Kaplan, auteur van *Reis naar de einden der aarde*, omschrijft hem, met sympathie, als "een klein schriel mannetje dat zich voor de wereld verstoppt en, zoals de wetenschap het eist, af en toe een schuchtere poging doet om zijn inzichten in een artikel te formuleren. Huntington heeft zijn hele leven les gegeven. Het concept van de botsing van beschavingen was een onderwijsmechanisme. Het stelde hem in staat om een model van de wereld op te bouwen dat voor de studenten begrijpelijk was."

Huntington wikt de verschillende modellen om de mondiale politiek na de Koude Oorlog te beschrijven. Een universalistische wereld, een moment geloofd ten tijde van de Golfoorlog en vertolkt door Francis Fukuyama's *Einde van de geschiedenis*, verwerpt hij als idealistisch. Een wereld beheerst door een globaal Noord-Zuidconflict, houdt hij niet voor mogelijk, omdat het Zuiden nooit over voldoende macht zal beschikken om het Noorden te bedreigen. Beschrijvingen van de wereld aan de hand van de acties van de huidige 184 staten, vindt hij onvoldoende om de post-Koude Oorlog te verklaren. Het chaos-model, dat een wereld beschrijft zonder centrale orde en in de ban van imploderende staten, vindt hij iets te realistisch en te dicht bij de werkelijkheid om een model te vormen. En, tenslotte, beschrijvingen aan de hand van de tweedeling fragmentatie/integratie waarbij de wereld zou gevormd worden aan de hand van beide tegenstrijdige krachten, verwerpt hij als onbruikbaar.

In Huntingtons eigen model vormen 'beschavingen' de spil van een herschikking van de machtsverhoudingen in de wereld. Beschavingen definieert hij als "de breedst mogelijke culturele entiteit" en ook nog als "de hoogste culturele gemeenschap van mensen en het breedste niveau van culturele identiteit dat mensen hebben". In de wereld na de Koude Oorlog hebben mensen opnieuw behoefte aan zekerheid en die vinden ze in de identiteit die zij kunnen puren uit de beschaving waartoe zij behoren. Beschavingen, zo schrijft nog Huntington, zijn onze ultieme stammen en de botsing van beschavingen is stammenoorlog op mondiaal niveau.

Het concept van botsende beschavingen maakt het volgens Huntington mogelijk een reeks conflicten te verklaren, zoals de Joegoslavische burgeroorlog, het westers optreden in dit conflict, de oorlog tussen Azeri's en Armeniërs, de gevechten tussen Russische troepen en islamitische guerrillero's in Centraal-Azië, de confrontatie inzake mensenrechten tussen het Westen en de rest van de wereld, de samenwerking van Russen en Chinezen in de aanmaak van kernwapens door Libië en Iran, enz. In de nieuwe wereldorde gaan staten (net zoals individuen, hoewel Huntington deze overgang niet zo duidelijk verklaart) zich identificeren met beschavingen, wat zal leiden tot een nieuwe wereldorde geschraagd door acht beschavingen, telkens rond een leider (een kernstaat). In deze wereld bestaan er geen nauwe relaties tussen staten of groepen staten uit verschillende beschavingen, maar enkel antagonistische verbanden. Botsingen kunnen dus vooral verwacht worden op breuklijnen, waar twee beschavingen elkaar raken. Voorbeeld is Joegoslavië, waar het westerse christendom aan het orthodoxe grenst. Zulke "breuklijnoorlogen" zijn niet alleen de frontlijnen van de toekomst, maar kunnen leiden tot escalatie door het spel van solidariteit van staten uit verschillende beschavingen. De belangrijkste escalatie zou die zijn die ertoe leidt het Westen te plaatsen tegenover "de Rest", nl. de niet-westerse wereld, aangevoerd door een "confuciaans-islamitische" coalitie van China met de Islam-wereld.

Huntington zou Huntington niet zijn indien hij op basis van dit model niet enkele vuistregels meegaf voor het beleid. Regel nummer 1 is dat om een toekomstig mondiaal conflict te vermijden kernstaten zich moeten onthouden van tussenkomst in interne conflicten in andere beschavingen (de 'onthoudingsregel'). Regel nummer 2: om te verhinderen dat breuklijnoorlogen zouden leiden tot escalatie, moeten de kernstaten zich ertoe verbinden in zulke gevallen met elkaar in overleg te treden (de 'gezamenlijke bemiddelingsregel'). Maar wat Huntington vooral duidelijk wil maken is dat, om een rol te kunnen spelen in dit multipolair machtsevenwicht, de westerse beschaving

een einde zal moeten maken aan haar intern verval. Dat is meteen ook de eindconclusie van Huntington. De westerse wereld vertoont volgens hem duidelijk tekens van interne ontbinding, wat tot uiting komt in toenemende misdaad, drugsgebruik, geweld, abortus en echtscheidingen, in een algehele verzwakking van het arbeidsethos en de opkomst van persoonlijke uitspattingen. De levenskracht van het Westen, en dan vooral van de Verenigde Staten, vereisen dat de interne cohesie wordt versterkt en dat kan enkel door het afwijzen van het door liberale (progressieve) Amerikanen bepleitte multiculturalisme. Hij beschrijft een Verenigde Staten in de ban van de strijd tussen de multiculturalisten aan de ene en de verdedigers van de westerse beschaving en het Amerikaanse credo aan de andere kant. Een volk zonder nationale identiteit, zo schrijft Huntington in de nieuwe editie van *Foreign Affairs*, is niet in staat om zijn nationale belangen te definiëren en te verdedigen.

Huntingtons these is een even eenvoudig model als dat van de Koude Oorlog. Eenvoud is niet fout. Wetenschap is immers, in de woorden van de Oostenrijkse filosoof Karl Popper, de kunst van het systematisch over-vereenvoudigen en elke theorie is een bewering, die erop wacht tegengesproken te worden. Dat laatste is ook Huntingtons mening: modellen doen voorspellingen over wat komen gaat en de ultieme test bestaat erin te zien welk model het meest en het best de gebeurtenissen voorspelt.

De wereld van morgen voorstellen als een botsing van beschavingen is evenwel een model dat minder origineel is dan Huntington denkt en dat in het verleden reeds ontoereikend werd geacht; dat, ten tweede, op zich niet objectief is (ook al wordt dat als zodanig gepresenteerd) maar integendeel rust op een reeks impliciete ideologische uitgangspunten van conservatieve origine; dat in grote mate overbodig is om bestaande conflicten te verklaren; en dat, tenslotte, het risico inhoudt niettemin een *self-fulfilling prophecy* te worden.

Het model van de wereldpolitiek als botsende beschavingen is niet zo nieuw als Samuel Huntington lijkt te denken. In het Europa van de tweede helft van de negentiende eeuw was het een courante omschrijving van de toenmalige machtsverhoudingen. Het was het moment van de opkomst van de natiestaat en in de eerste plaats van Duitsland. Bismarck bracht eenheid in Duitsland, wat een bedreiging leek te vormen voor Frankrijk, de toenmalige continentale grootmacht. Beide staten werden voorgesteld als rassen, met onderscheiden kenmerken. Om het daarbij even over België te hebben: Emile Banning, zowat de eerste theoreticus van het Belgisch buitenlands beleid, beschreef de Belgische neutraliteit als een gevolg van het bestaan van “gemengde volken” die hieruit hun nationaliteit putten en als dusdanig de botsing tussen rivaliserende “rassen” of beschavingen konden verzachten. Door zijn neutraliteitspolitiek leverde België een bijdrage tot een nieuw Europees machtsevenwicht waar een ‘pondération des races’ in de plaats kwam van een ‘pondération des forces’. De op rassenkenmerken gebaseerde beschrijving van de spanning tussen Frankrijk en Duitsland was uiteindelijk echter weinig meer dan een modieuze omschrijving van een machtsstrijd tussen een opkomende en een bestaande grootmacht.

Maar, en dit is belangrijker, ook op een andere manier is Huntingtons model niet nieuw te noemen. Vervang overall ‘beschavingen’ door ‘staten’ en men komt tot de klassieke, ‘realistisch’ genoemde, leer van de internationale betrekkingen. Deze stelt de staten voor als biljartballen die

voortdurend met elkaar botsen omdat zij alle, uit lijfsbehoud, zoeken naar een zo groot mogelijke macht. Huntingtons model is het product van de conventionele Amerikaanse benadering van de internationale betrekkingen. Zijn beschavingen zijn superstaten die voortgedreven worden door dezelfde beweegredenen van onveiligheid en machtsstreven, die unitair zijn (m.a.w. waarvan de interne tegenstellingen politiek en dus wetenschappelijk onbelangrijk zijn) en die rationeel voor- en nadelen van hun daden kunnen inschatten. De 'onthoudingsregel' die Huntington ontwikkelt om escalatie te vermijden, is niets anders dan een van de stelregels die de Sovjetunie en de Verenigde Staten tijdens de Koude Oorlog grotendeels gerespecteerd hadden ten aanzien van elkaars invloedssferen. De 'gezamenlijke bemiddelingsregel' is een nieuwmodische term voor de politiek van multipolair machtsevenwicht à la Metternich en Bismarck. Reeds in de jaren zeventig was deze conventionele beschrijving achterhaald door de groeiende interdependentie in de wereld. Het was een model dat hanteerbaar was om de wereld van Metternich en Bismarck te beschrijven, toen staten en dus ook de wereld inderdaad konden bestuurd worden vanuit machtscentra, waar alle macht geconcentreerd was in de handen van een beperkt aantal mensen. Tegen het einde van de twintigste eeuw is dit model van perfect machtsevenwicht en absolutistische staten grotendeels irrelevant geworden.

Huntingtons impliciet conservatisme komt vervolgens tot uiting in zijn omschrijving van wat beschaving is. Beschaving en cultuur zijn in zijn model onderling omwisselbaar. Cultuur wordt er gereduceerd tot datgene wat het ene volk van het andere onderscheidt. Cultuur is datgene wat je meekrijgt met je geboorte. Deze definitie van cultuur en beschaving vormde in de negentiende eeuw de kern van de conservatieve reactie op de universalistische claims van de Verlichting en het liberalisme. Zulk een cultuurbegrip verwerpt alle culturele aspecten die een universeel karakter hebben (bv. de inschakeling van de wetenschap) en gaat voorbij aan de stelling dat beschavingen gekneed worden door reacties op invloeden van andere beschavingen.

Ten derde is Huntingtons model overbodig om het ontstaan van sommige conflicten te verklaren. Hij gaat, begrijpelijkerwijze, grondig in op de Joegoslavische burgeroorlog, die als één van de eerste 'beschavingsoorlogen' wordt voorgesteld. Maar is een beschavingsmodel noodzakelijk om het fenomeen te beschrijven van de voormalige communist Milosevic die zijn, op de communistische legitimiteit gestoelde, macht ziet verdwijnen en daarom zijn toevlucht zoekt tot een cultureel Servisch natiegevoel dat door hem om redenen van machtsstreven kunstmatig wordt gekoesterd en aangezweet. Culturele en identitaire aspecten spelen uiteraard een rol, maar ze waren in het Joegoslavische geval instrumenteel (voor het behoud van Milosevics machtspositie) en geen centrale oorzaak.

Het is, ten vierde, al langer bekend dat modellen het gevaar inhouden dat men gebeurtenissen gaat interpreteren in het licht van de gehanteerde bakens. Een schoolvoorbeeld - dat evenwel niet zo geïnterpreteerd wordt in de conventionele benadering - is de Koude Oorlog geweest. Deze was, enerzijds, een botsing van contradictorische veiligheidsconcepten in Moskou en Washington, die, anderzijds, werden aangewakkerd door de voorstelling die beide kampen van elkaar hadden. Het Westen zag in Stalin een nieuwe Hitler en ging tegenover de Sovjetleider doen wat het nagelaten had te doen tegenover Hitler. Voor de Sovjetunie incarneerde het Westen de nieuwe Hitler die erop uit was de socialistische staat op de knieën te dwingen en ging zij dus over tot de opbouw van bufferzone. In plaats van de (reële) meningsverschillen te ontladen, wakkerde deze

wederzijdse perceptie ze verder aan en was de wereld een halve eeuw de gevangene van confrontatie en wapenwedloop.

Een commentaar na het verschijnen van Huntingtons boek vermeldde, niet ten onrechte denk ik, dat de lezer eigenlijk het boek moet beginnen met het laatste hoofdstuk, waarin Huntingtons uitgangspunten (die aanvankelijk slechts impliciet aanwezig zijn) opvallend duidelijk worden geformuleerd. Huntingtons stellingname is niet te begrijpen als men niet weet dat er sedert enkele jaren in de Verenigde Staten een debat bezig is over de ziel van de Amerikaanse natie. Lange tijd was gedacht dat de Amerikaanse natie het gevolg was van een *melting pot* waarin immigranten hun eigen etnische en religieuze achtergrond overboord gooiden om op te gaan in een nieuw 'mensenras'. Verscheidene oorzaken, waaronder het nooit overwonnen racisme en nieuwe immigratiegolven, voedden in de jaren 70 een multiculturalisme, vooral in het onderwijs, dat de *melting-pot*theorie veroordeelde als de onderdrukking van minderheidsculturen door de overheersende WASP-identiteit (*white anglosaxon protestant*). Sommige auteurs, die zich doorgaans ter rechterzijde situeren, zien in de multiculturele oriëntatie van de Amerikaanse maatschappij separatistische tendensen, wat kan uitmonden in een tribalisering van de Amerikaanse samenleving. Huntington vertolkt de weemoed van de bedreigde WASP. Aangezien identiteit doorgaans wordt gedefinieerd in tegenstelling tot een andere identiteit, zou een botsing van beschavingen de eigenheid en de nationale eenheid van de Verenigde Staten bevestigen tegenover de 'Andere', die, zoals Huntington schrijft, enkel in een antagonistische relatie kan gezien worden. Maar het is ironisch te noemen dat Huntington in zijn pleidooi voor een versterking van de westerse identiteit, precies datgene bepleit wat een typisch kenmerk is van staten en beschavingen in verval, nl. cultureel protectionisme.

Een bijkomend effect van een botsing van beschavingen zou bovendien zijn dat de kernstaten als het ware automatisch als leider erkend zouden worden binnen hun kring van verwante staten. Op die manier zou Washington opnieuw het centrum kunnen worden van de westerse besluitvorming, in plaats van voortdurend schaakmat te worden gezet door Karel Van Miert in het Boeingconflict, door Total in Iran, door Netanyahu in het Midden-Oosten, door Frankrijk in de NAVO (en door alle Europeanen als het om de betaling van de NAVO-uitbreiding gaat), enz.

Huntingtons herhaalde kritiek op Clintons binnenlands (multicultureel) beleid en diens buitenlandse politiek (onmogelijkheid om nationale belangen te definiëren gezien de afwezigheid van een natiegevoel), maakt van Huntingtons model in de eerste plaats een conservatieve oorlogsverklaring aan wat als progressieve ideeën wordt gezien in het huidige Amerikaanse beleid. Waarmee dan opnieuw een parafrase van von Clausewitz bewaarheid wordt: buitenlandse politiek is de voortzetting van de binnenlandse politiek met andere middelen.

(*De Standaard der Letteren*, 30 oktober 1997)